

ביאורים

תשובה היא מדרגה חדשה בעולם הזה, וכמו שראינו בדברי מהר"ל לעיל. מכיוון שכן, צריך מישוהו ש'פתח את השער', מישוהו שיביא את המדרגה העליונה הזו לעולם שלנו ויגלה אותה, ובכך י'פוך את התשובה לדבר רגיל ומצוי.

אמנם אנו נפגשים עם התשובה כמי שעוסקת במציאות של 'דיעבד', שכן היא באה לאחר שהאדם נפל ממדרגתו, אולם מאידך היא כה עליונה ונבראה עוד לפני שנברא העולם. מסיבה זאת לא ראוי שגילוייה בעולם יהיה מתוך מציאות מקרית של חטא שאינה שייכת למהות האמיתית של העולם, ולכן לא יתכן שהקב"ה יגזור לגלות את התשובה בעולם על ידי מי שראוי לחטא, שהרי כל מהות של החטא היא מקרית ואינה קבועה, ולכן דווקא עם ישראל שבאותו דור ודוד המלך הם הראויים לגלות את התשובה.

ניתן להוסיף ולומר שכדי לבחור מיהו המתאים לתפקיד זה, צריך למצוא מישוהו שמשלב בתוכו גם מדרגה עליונה מאד וגם קישור לכל עם ישראל. לכן מי שנבחר לחדש את תשובת הרבים, הוא הדור הראשון, דור לידת עם ישראל - יוצאי מצרים, שהם דור המהווה יסוד ובסיס לעם ישראל, ודוד המלך שכל ההנהגה של עם ישראל מסורה דווקא לו, החל מזמן הקמת מלכות בית דוד בעם ישראל שעתידה לחזור בביאת משיח בן דוד - "דוד מלך ישראל חי וקים" [ראש השנה כה].

אולם למרות כל זאת, לא יתכן לומר שהקב"ה גזר על ישראל שבאותו דור ועל דוד שיחטאו ויחדשו את התשובה בגלל מוכנותם, והראיה שלא יתכן שהעניש אותם אם כל חטאם הוא בגזרה מהבורא, אלא שהקב"ה גזר שתתחדש התשובה בעולם על ידי מי שראוי, והם אלו שנכשלו וחטאו.

הרחבות

• דרך הופעת התשובה והתורה בעולם

ואיך אפשר שתבא התשובה על ידי מי שראוי אל חטא, שהוא דבר אינו מסדר מן השם יתברך. מדרגת התשובה צריכה לצאת אל הפועל בעולם דווקא באופן שאינו תלוי בחטא רגיל, שהוא דבר מקרי. דברים דומים כתב המהר"ל בעניין הופעת התורה בעולם. חז"ל מלמדים אותנו שהקב"ה הכריח את עם ישראל לקבל את התורה: "כפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית" [שבת פח, א]. המהר"ל מסביר שמכיוון שהתורה היא הנותנת שלמות לכל המציאות, לכן אין זה מתאים שהתורה תגיע לעולם רק על ידי הבחירה החופשית של עם ישראל. בחירה חופשית בטוב אינה דבר מובטח, ואילו התורה הכרחית לעולם. לכן התורה הגיעה לעולם גם על ידי כפייה [לעיל פרק לב].

למדנו אם כן, שישנה חשיבות לכך שאופן הופעתם של דברים גדולים בעולם, כמו תורה ותשובה, יהיה ראוי ותואם למעלה העליונה שלהם.

• הגזרה הכללית איננה מכריחה את הפרט לחטא

אבל בודאי הפרוש, שגזר שתמצא התשובה בעולם, ולא גזר על פרטים אלו שיחטאו. הגזרה הכללית איננה מכריחה את הפרט המסוים, ולכן אם הפרט חטא עליו להיענש. רעיון זה מצאנו גם בדברי הרמב"ם שמסביר שהמצרים נענשו על יחסם הרע לישראל מפני שבברית בין הבתרים הייתה גזרה כללית על שעבוד ישראל, אבל היא לא הייתה חייבת לצאת אל הפועל דווקא על ידי המצרים [על פי הלכות תשובה ו, ה].

שאלות לדין

מדוע החטא מוגדר אצל המהר"ל כ'מקרה', הרי אנו חוטאים גם בכוונה?

מדוע מדרגת התשובה היא 'למעלה מן העולם'?

לעילוי נשמת רבי אברהם בן שהלה עטייה ז"ל

לעילוי נשמת מנחם מנדל בן יצחק לעזער ואשתו מלכה בת יעקב וילדיהם: אברהם צבי, פייגע וחיה י"ד שנספו בשואה

דור המדבר
מוכנים לתשובה
הרבים ודוד מוכן
לתשובת היחיד,
ואין זה במקרה

והשאלה, שהיה ראוי לבוא הגזרה על מי שחטא כבר שיעשה תשובה. דבר זה אינו, שאם כן היה התשובה בעולם תולה בחטא שיחטא האדם, ואם לא חטא לא היה התשובה. אם כן, התשובה באה לעולם במקרה, כי החטא הוא מקרה. ולפיכך התשובה באה לעולם על ידי מי שהוא מוכן לתשובה. וישראל שיצאו ממצרים בפרט, הם מוכנים לתשובת הרבים. ודוד בפרט, מוכן לתשובת היחיד, כפי אשר תבין דברי חכמה איך אלו מוכנים לזה. וזה שאמר (שמואל ב' כ, א): נאם דוד בן ישי, ונאם הגבר הקם על, ואמר, שהקים עלה של תשובה. באור זה, כי זכה למדרגה העליונה הזאת של תשובה, שעל ידו יאמר, שהתשובה היא נמצאת בעולם. כי אין התשובה כמו שאר המדות, כמו הצדק, שאין לומר שאברהם הוא שהקים הצדק בעולם, אף על גב שהיה צדיק הראשון. כי הצדק אין זה בריאה חדשה קלל בעולם, ואין זה שהקים דבר. אבל התשובה, הוא דבר חדוש בעולם, שהוא מדרגה למעלה מן העולם, שמפני זה אמרו, שהתשובה נבראת קדם שנברא העולם, כמו שבארנו בחבור גבורות ה'. ומדרגה זאת יצאת לפעל על ידי דוד המדבר ודוד המלך. כי ישראל דבקים בתשובת הרבים, ודוד בתשובת היחיד, ונחשב זה שהקים מדרגת התשובה בעולם, כי לפני זה אף שהיה אפשר לאדם לעשות תשובה, לא היה זה רגיל. אבל על ידי אלו, היתה התשובה מצויה ורגילה.

ואמרו כי לא היו ישראל ראויים לאותו החטא, ולא היה דוד ראוי לאותו חטא, שאם היו ראויים לחטא, לא היו ראויים שתצא לפעל התשובה בעולם על ידם. כי החטא דבר מקרי, והתשובה מסדרת מששת ימי בראשית, ואיך אפשר שתבא התשובה על ידי מי שראוי אל חטא, שהוא דבר אינו מסדר מן השם יתברך. ובודאי אין לומר שהשם יתברך גזר על אלו שיחטאו, כדי לקנות מדרגת התשובה, דאם כן, למה ענש אותם, אחר שגזר עליהם שיחטאו. אבל בודאי הפרוש, שגזר שתמצא התשובה בעולם, ולא גזר על פרטים אלו שיחטאו. כי בודאי אפשר שהיה על ידי אחר, מוכן לזה.

איה מקום לשאול, שיגזור הקב"ה על מי שכבר חטא שיחזור בתשובה ובכך יפתח פתח לתשובה בעולם, ולא שתבוא התשובה ע"י דור יוצאי מצרים ודוד המלך. אולם דבר זה אינו נכון. כי אם נאמר כך, התשובה תהיה תלויה בכך שאדם יחטא, ואם לא יהיה חוטא התשובה לא תופיע, אם כן התשובה מקרית בעולם כי החטא הוא דבר מקרי. לכן התשובה באה לעולם על ידי מי שהם מוכנים אל התשובה, ואין היא מקרית. ישראל שיצאו ממצרים מוכנים לתשובת הרבים, ודוד מוכן לתשובת היחיד. על זה נאמר: נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על. דרשו חז"ל: שהקים עולה של תשובה. ביאור דבריהם, זכה דוד, שעל ידו יצאה התשובה אל הפועל והיא נמצאת בעולם. התשובה אינה דומה לשאר המידות. לדוגמה אין אנו אומרים שאברהם הקים את הצדק בעולם, בהיותו הצדיק הראשון, מפני שהצדק אינו בריאה חדשה בעולם, ולכן הוא אינו מקים אותה. אבל התשובה היא דבר חדש בעולם, מפני שהתשובה היא למעלה מן העולם הזה, כמו שאמרו חכמים, שהתשובה נבראת קודם שנברא העולם, כמו שהתבאר בחיבור גבורות ה'. התשובה יצאה אל הפועל בעולם על ידי דוד המדבר ודוד המלך. עם ישראל קשורים אל מעלת תשובת הרבים, ודוד המלך אל מעלת תשובת היחיד. דוד נחשב מקים עול התשובה, כי אף שיכול היה אדם לעשות תשובה גם קודם לזמנו של דוד, אולם לא היה דבר זה תופעה שכיחה, ומאז תשובת ישראל ודוד, הפכה התשובה להיות תופעה שכיחה בעולם.

אמרו חכמים, לא היו ישראל ראויים לאותו חטא, ולא היה דוד ראוי לאותו חטא, שאם היו ראויים לחטא לא היו ראויים שהתשובה תצא לפועל על ידם. מפני שהחטא הוא תופעה מקרית, ואילו התשובה הכרחית בעולם ואינה מקרית, שהרי היא חלק מהתכנית האלוקית בבריאת העולם, כמו שאמרו שהתשובה קדמה לעולם, אם כן לא יתכן שהתשובה תבוא לעולם באופן מקרי. מכאן שלא יתכן שהתשובה תבוא ע"י אנשים הראויים לחטא שהוא מקרי, ומכיוון שהם אינם ראויים לחטא, החטא שחטאו לא היה מקרי אלא מכוון. אין הכוונה שהיתה גזירה אלוקית עליהם שיחטאו כדי שיעשו תשובה, כי אם נניח שהיתה גזירה כזו אין מקום להעניש אותם, אלא היתה גזירה שהתשובה תהיה בעולם, אבל לא היתה גזירה דווקא עליהם שיחטאו. אם לא היו הם חוטאים, היו חוטאים אחרים שמוכנים שתבוא תשובה על ידם.